

ЗАБЛУДАТА „БАЛХАРА“ НА ПЕТЪР ДОБРЕВ, ИЛИ „КРАКАТА НА ЛЪЖАТА СА КЪСИ“

автор: Ж. Войников

В последните 20 – 25 години, в редица свои публикации, ориентирани към широката публика в популярен стил, специалистът по стопанска история, проф. Петър Добрев се опитва да докаже, че древните българи принадлежат към земеделската иранска общност, обитавала античната област Бактрия. Идеите му получават голяма популярност сред широката общественост и любителите на историята, но не и сред академичните учени.

След първоначалната еуфория от началото на 90-те год. на ХХ в., по-трезвата преценка на фактите посочени от П. Добрев, сравнени с добре изучената история на тази част от Средна Азия показва, че те не могат да бъдат приети за изобщо коректно представени и са изцяло плод на незнание, неверни интерпретации и заблуда. П. Добрев твърди, че древните българи за 100% иранци и 100% уседнали земеделци, живеещи от най-древни времена в района на град Балх и историческата област Бактрия. За тях имало множество споменавания в „Махабхарата“ като народа „бахлики“. По-късно, след като идват кушаните (роучжите / юечжи) – диви скотовъдци и номади, древните българи-бахлики са прогонени от Бактрия и се заселват в Кавказ, където предводителят им Вунд (Вънд) е записан от арменския историк Мовсес Хоренаци. Това е в общи линии т.нар. „Бактрийска хипотеза“ която в България, започва да се цитира отчасти и от историци-професионалисти, приели я напълно безкритично.

Какви са доказателствата на Добрев? Основно изхожда от чисто звуковото съвпадение гр. Балх / българи, респ. „бахлики“, както нарича древните българи в своите книги. След това цитира арменската география „Ашхарацуйц“ от VII в., и споменатия в нея народ „булх“, чиято локализация е в района на Хиндукуш. Също цитира арабския автор Димашки, който споменавал областта „Балхара“ във въпросния район, „на запад от Таджех“ което П. Добрев разбира като Таджикистан. Тези сведения свързва със съобщението на Михаил Сирийски, за преселението на българите от планината Имеон, която Добрев свързва само с Памиро-Хиндокушкия масив в Средна Азия, въпреки че Имеон обхваща основно Тяньшан. Не на последно място Добрев цитира и китайските хроники (в случая Бей-ши, Тан-шу), говорещи за държава Боло (Bolo) 波洛 (средн. кит. „*pā-lhāk*“) в Средна Азия и най-вече основният му довод е за открит лексикален фонд, показващ близост с езика на съвр. „памирски таджики“. Оттук той започна да пише за „памирски“ произход на българите и за прародината „Балхара край Памир“. На практика изцяло приравнява историческа Бактрия с въведения от него термин „Балхара“. Неговата „Балхара“ е твърде разтеглива и неуловима, от съвр. Бухара до Кашмиро-хималайския Болористан и вечното някъде около Памир. (1)

Уж кушаните прогонват „българите“ от Бактрия, а като доказателствен материал за антропологичния вид на древните българи използва точно известните скулптурни кушански портрети от двореца в Халчаян (без разбира се това да се посочва).

В привеждането на своите доказателства, П. Добрев игнорира изцяло археологията и липсата на каквито и да е археологически сравнения е типична за неговото творчество.

Лингвистичните му сравнения, въпреки някои интересни попадения, са лишени изцяло от сравнителен етимологичен анализ и са некоректно поднесени! Също е твърде далеч от историческата хронология на региона¹.

Що се отнася до Боло / Bolo 波洛, то отдавна е известно, както пише руският китаист А. Малявкин, че „Болу и някои други варианти на името се явяват транскрипции на топонима Болор / Болуй. Това е планински район на юг от хребета

¹ напр. в една карта в негова книга е поставил названието „Царство Балхара“ върху земите на Гръко-Бактрия (вж. „Балхара край Памир“. С. 2004, приложение).

Каракорум, разположен по горното течение на р. Инд и в долината на р. Гилгит, отг. на съвр. Балтистан на север от индийския (сега в Пакистан) щат Джаму и Кашмир. Този топоним е късен и се появява след VI в. (2), (3) Тази област е известна още като Балваристан (*Balawaristan*) или Болористан (*Boloristan*). Бартолд пише, че името Болор, се появява за пръв път от V в., когато един от ефталитските царе е отстъпил на сина си областите: Джирм², Бадахшан и околностите на Болюр. (4)

Китайските хроники “Бей-ши” и “Вей-шу”, които взаимно се допълват, за пръв път споменават топонима Боло (*Bōluó*) 波羅 (ранносреднов. кит. *Pālā*), Боло (*Bōluò*) 波洛 (ранносреднов. кит. *Pālhāk*), Болю (*Bólù*) 勃律, (ранносреднов. кит. *Bətlwit*) (отговарящ на Болор / Болюр) в събития относещи се за V в. В “Бей-ши” се казва че при управлението на Тай У ди (Tai Wu Di) 太武帝 (424 – 452 г.) жителите на Боло (*Bōluó*) 波羅, установили отношения с империята Северна Вей и изпратили майстори, които научили китайците да отливат цветни стъкла (*Bōli*) 玻壁 (букв. зн. стъкло-черен нефрит). В “Тан-шу” се казва че на запад от Боли е разположен Холосими (Хорезъм). Около 545 г. от китайския хронист Ян Сюанцзи (Yang Xuanzhi) 楊銜之 в съчинението си „Лоян цзиелан цзи” (Luoyang qielan ji) или „Описание на будистките манастири в Лоян“ (Лоян / Luoyang)³, споменава топоним Болю (*Bólù*) 勃鹿 (ранносреднов. кит. *Bhətlōk*), относещ се за река, която руският китаист А. Малявкин свързва със съвр. афганистанска река Кунар извираща от Хиндукуш. Във “Вей-шу” се говори за страната Билу (*Bílù*) 彼路 (ранносреднов. кит. *Pájlā*).

В пътеписа си от VII в., будисткия монах поклонник Сюан Цзян (Xuanzang) 玄奘 означава района като Болуло (*Bōlùluó*) 鉢露羅 (среднов. кит. *Pwātlhōlā*), среща се и като Бололе (*Bōluólé*) 鉢羅勒 (ранносреднов.кит. *Pwātlālək*). В други текстове от същата епоха се среща и като Болоер (*Bōluóěr*) 博羅爾 (ранносреднов.кит. *Pāklānhé*), или Болун (*Bólún*) 波倫 (ранносреднов.кит. *Pālwīn*) (5) В някои от вариантите на китайски транскрипции и техния изговор в среднов. кит., като *Pālā*, *Pwātlālək*, *Pwātlhōlā*, *Pájlā*, и вероятно отразяват не толкова топонима Болор или Балт(истан), а името на царската династия Патола (*Patola*), управлявала страната в VIII в. (6)

Руската китаистка Л. А. Боровкова отбелязва, че до V – VI в. т.е. до идването на ефталитите, в района съществува индийската държавица Нанду (*Nāndōu*) 難兜 (*Nāntwā*)⁴, фигурираща

като название в „Хоу Хан-шу”, и едва след това се появява името Боло/Болю, или Болю. (7), (8) Китайските извори разделят Болюй / Болю на Голям и Малък. Голям Болюй (Балтистан и Ладак) се намирал в най-западните части на Тибет, и това става в първите векове от Новата ера (След Христа), когато тук масово се заселват

тибетски племена и асимилират местното дардско и буришко население. Малък Болюй обхваща земите на буришите или Брушал (*Brooshal*) – Гилгит, Хунза и Ясин. (9) Самото „Балтистан” вероятно произлиза от буришкото **baltí* / **baldí* – стая, дом, респ.

² Джирм е една от основните области в Бадахшан в Афганистан, намира се по горното и средно течение на р.Кокча и нейните притоци Вардудж, Зардив, Куран, Саргилан и Париан. Джирм е известен с добива на лапис-лазурит.

³ столицата на империята Северна Вей.

⁴ името идва от свещената планина Нанди или Нанду, съседна на планината Каилас.

населено място. Според друго разпространено мнение, идва от тибет. *sbal-ti* – планинска речна клисура, или от дард. *bala* – високопланинско място.

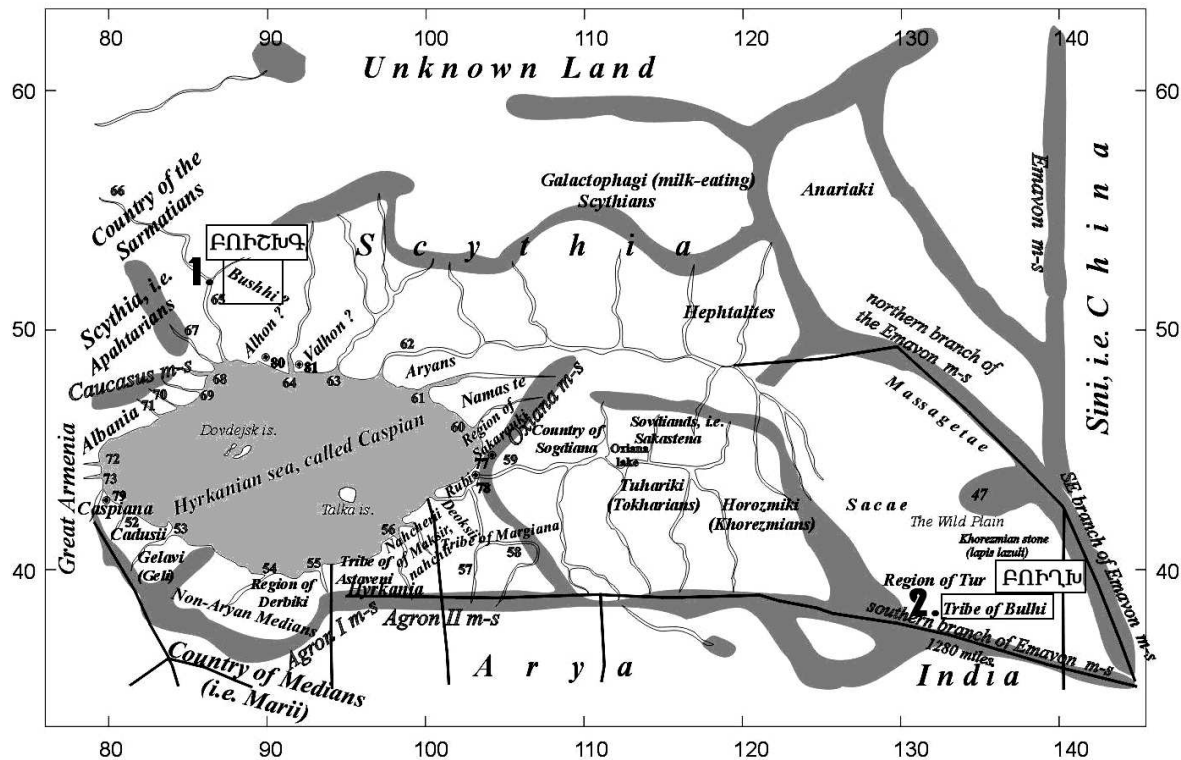
Днес Балтистан, или земите на ранносредновековния Болуй/Болур се намират в границите на Пакистан и са неговата най-северозападна част.⁵

Петър Добрев се насочва основно към този район, в търсене на българската прародина и поради погрешното тълкуване, което прави на данните от арменската география „Ашхарацуйц“ за народите в Средна Азия, от т.нар. „разширена редакция“. Тук обаче вероятното споменаване на българите е под формата „бушк“.

Доц. П. Голийски доказва, че появата на формата „бушх“ (*bushkh*) се дължи на грешка в преписите. Булх (*Bulkh*) се изписва Բուլխ (Boułkh), а Бушх (*Bushkh*) Բուշխ (Bouškh), като разликата е само в буквата Պ – „лад“ и Չ – „ша“. В староарменски от VII в., Պ – „лад“ е предавал звука „л“, а в съвр. арменски – „гх“ (*gh*), съотв. названието на буквата е „гхад“ (*ghad*). Първоначалното изписване на „Булх“ е било с по-стария арменски шрифт „йеркатагир“ (*yerkatagir*) и е използвана буквата „люн“ (*lyun*) а не „лад“ (*lad*), като изписването е било само с главни букви: Լ – „люн“ и Լ – „лад“. Поради близкото им произнасяне, отг. на нашето „л“ и в ранното средновековие, те са били напълно заменяеми фонетично. В следващите векове, при преписите се използват и малки букви, което води до записване с малка буква ղ – „лад“ която е сходна, особено при ръкописно изписване - ղ, с Չ – „ша“ (*sha*). При предаването на чужди етнически названия, особено с по-късния шрифт „болорагир“ (*boloragir*) буквите ղ – „лад“, Լ – „люн“ и Չ – „ша“ често се бъркат от преписвачите. Като пример той посочва, че арменският автор Вардан Аревелци (Вардан Велики), живял в XIII в. (1198 – 1271 г.) пише Արշ – „Атш“ вместо Արղ – „Атл“ (Атил – Волга) с объркване на „лад“ с „ша“. Поради тази причина първоначалният запис „Булх“ с Լ – „люн“ Բուլխ започва да се

Central Asia according to "Ashharacujc" (VII c. AD)

Reconstruction of S.T. Eremjan

1. Bushk ԲՈՒՇԽ

2. Bulkh ԲՈՒԼԽ

⁵ след като Пакистан окупира и присъедини населените основно с мюсюлмани бивши северни индийски щати Джаму и Кашмир.

предава и като **𐌲𐌺𐌸𐌹**, а впоследствие **𐌲𐌺𐌸** (Булх с „лад“/ Бугхх) лесно преминава в **𐌲𐌺𐌸𐌹** (Бушх с „ша“). В някои от преписите се среща и формата **𐌲𐌺𐌸𐌹** (Boušk`) – бушк или „буши“ от - **𐌹** „-к“ оконч. за мн.ч. (10) Съвременното изписване на България е **𐌲𐌺𐌸𐌹𐌸𐌹** (Boulgharia), с „люн“ за предаване на „л“ и „лад“ за предаването на „гх“.

В „Ашхарацуиц“ **бушхи** (Bushkhi) се споменават на две места. Едното е в описанието на Сарматия, където бушките са дадени като като съседи на хазарите, савирите и барсилите, при което не остава съмнение, че става дума, точно за българите, в превода на Сен-Мартен: „les Khazirs, les Boukh, les Barséliens“ (11), у К. Патканян: „хазари, бушхи (или булхи), баслики“. Другото споменаване е в „Разширената редакция“, при описанието на Средна Азия (Скития): **„По новия, разширен списък: „34-тата страна в Азия е Скития, започва от река Атил (Волга) и се простира на югозапад до планината Емаон, която я разделя на две части: на Апахтарк (Северна земя, от партски, в пехлеви ābaxtār – север) и на Тюркастан (т.е. Птолемеевото делене на Външна и Вътрешна Скития, според планината Имаус). На север тя граничи с Неизвестна земя, на запад, със Сарматия при река Атил, на юг – с Вирканското море⁶, Ария и Индия, до южното разклонение на планината Емаон (Имеон). (12)**

По-нататък се простира, планината Емод (Хималаите), която отделя Скития от Индия. На изток Скития граничи със Страната на Чените (Китай). В Скития обитават 43 народа, между които Ихтиофаги (рибойди), Галактофаги (млекопийци), Херибаци (при Птолемея Rhibii), живеещи в Хреав⁷, страна, отнета от тях (завладяна) от Персите. Останалите народи носят такива варварски имена, че е излишно да ги споменаваме. **От тях знаем само народа на Бушките 𐌲𐌺𐌸𐌹𐌸 (Boušghk`) (българите), който в настоящото време живее в тази страна.** В нея има 5 страни, от които ще споменем Согдиана, наречена още Сагастан или Саке (Страна на Саките).

В тези две области обитават до 15 народа, богати занаятчии и търговци, на пространството между Тюркастан и Арийците. ...” следва описанието на Емаон / Имеон... “От петнадесетте народа единият се нарича Масагети, царицата на които умъртвила Кир⁸, зад него е **народът Булх 𐌲𐌺𐌸𐌹 (Boukh)**⁹, зад тях на северозапад се намира народа на Холозмийците (Хорезъм), които се занимават с търговия, където в областта Тур (исторически Туран) се добива Холозмийски камък, лапис-лазули, (лазурит) и най-добрия сердолик. И още един народ (пропуск) и още народа на Тухарите (Tukhars). От 43-те народа едните се казват Хептал (Ефталити / Hephtalites), другите Алхон¹⁰, третите Валхан¹¹, наречени така по градовете, лежащи на великата река Думос¹². От тези планини извира още 10 реки”. (2) Виждат се две сходни названия, **бушки / булх**, изписана в първия случай с „ша“, а във втория – с „лад“.

От текста става ясно че народът **Бушки 𐌲𐌺𐌸𐌹𐌸 (Boušghk)** живее в Скития, сред народи носещи варварски имена, които не заслужава да се споменат, но все пак е посочена локализацията му – между масагетите и Хорезъм. Но се уточнява че този народ “и досега” живее там, което показва че, най-вероятно това са Волжките българи, които по времето когато е правена тази добавка (?) са обитавали по поречието на р. Атил (Волга). В „Съкратената редакция“ (превод на William Whiston) се споменава: „В Скития има 44 народа: согди, тухарии, хептали и други с варварски названия“, но бушките не са споменати, т.е. следва сред тях да търсим и бушките от „Разширената редакция“, което показва че става дума за по-късни добавки правени от анонимните преписвачи.

⁶ Каспийско море, често обединявано с Аралско море.

⁷ т.е. авестийската Хараива – Хиркания, владяна от Персия

⁸ Става въпрос за царица Томирис, която убила Кир Велики от Ахеменидската династия, през 530 г.пр.Хр. при войната му с масагетите в Средна Азия.

⁹ вж. Картата на проф. Еремян по „Ашхарацуиц“: http://www.kroraia.com/armen_ca/map_casia.html

¹⁰ алхани – друго название на ефталитите

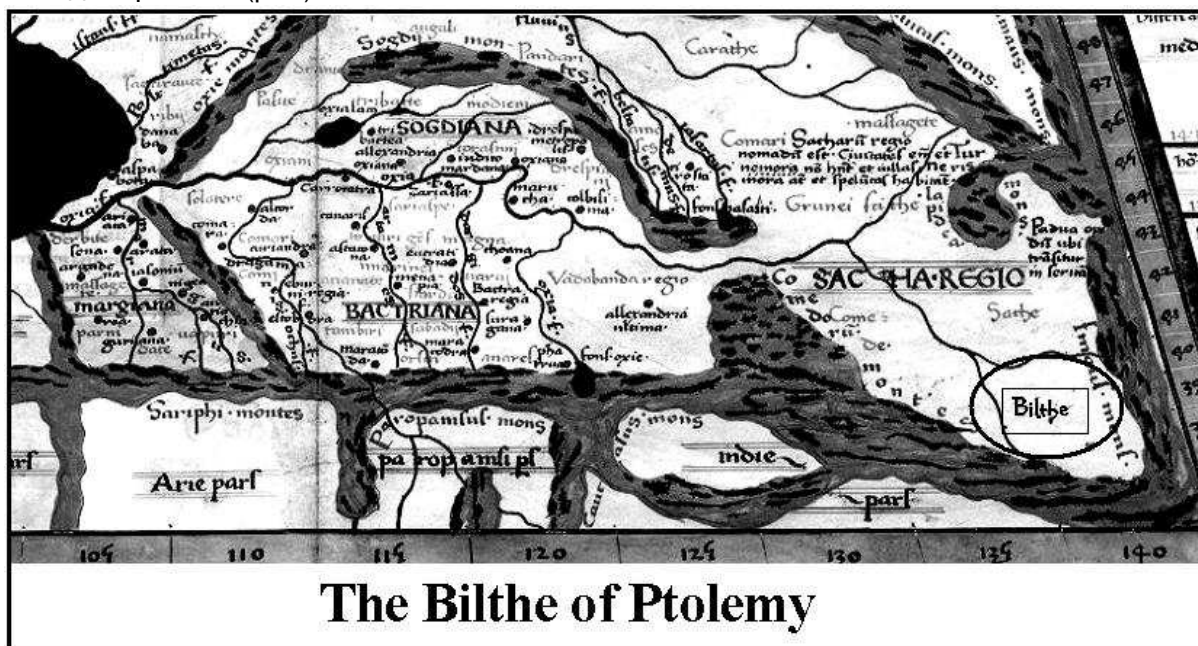
¹¹ вархонити, т.е. авари, част от ефталитите

¹² Сърдаря, наречена е така и от Амиан Марцелин

Проф. Сурен Еремян (Suren Eremian, Reconstructed version of Shirakatsi's map of Central Asia) е направил карта-реконструкция, на картата направена и публикувана от К. Патканян, по описанията в «Ашхарацуйц», която е вариант на картата на Птолемей. Посочил е бушките като съседи на ефталитите – алхан / алхон и валхон, които живеят по поречието на Думос или Сърдаря. Следва още едно споменаване на народ с името **Булх** ԲՈՒԼԽ (Boułkh) като съсед на хорезмийците, които се намирали на северозапад от него, и масагетите разположени на север от него.

Това показва, че народа Булх се е намирал в Средноазиатското междуречие, някъде по средните течение на Амударя или Сърдаря, т.е. на югоизток от Хорезъм и в съседство с тохарите, т.е. населението на Тохаристан или Бактрия. В картата си, Патканов (и Еремян) са поставили народа Булх почти в самия ъгъл на планините Имеон и Емод, вероятно подвеждайки се по Птолемей. Аналогично в картите на Птолемей, там се поставя народа „Билти“ (Biltae, Bilthe), т.е. дардите и буришите в областта Балтистан, където през VII в. те образуват държавата Болор. В случая Булхите са посочени в Согдиана и са източни съседи на Хорезъм, а Болор е доста по-отдалечен, т.е. няма как народа Булх от «Ашхарацуйц» да отговаря на Билтите на Птолемей и това е резултат от грешката на Патканян, при съставянето на кратата!

Най-вероятно има наслагване на различни добавки от различни преписвачи, като едната споменаваща бушките ԲՈՒՇԽԳ (Boušghk) по течението на р. Атил в Сарматия, и непосредствено в Скития, и пределно ясно се отнася за Волжките българи, докато другата пряко посочва народ **Булх** ԲՈՒԼԽ (Boułkh), или “българи” между Хорезъм и Тохаристан, т.е. в Средноазиатското междуречие, някъде около Бухара. Вардан Аревелци в своя превод на „Хрониката“ на М. Сирийски, пише че Скития започва от Атл (Итил – Волга) и достига до Имавон (Имеон). В Скития има 43 варварски народа. Най-важен от тях е народът на **пхушките** ՓՄՆԶԽ (или ՓՄՆԶԽ) (**Phoushkh**), другият е народа на **тухарите**, от които произлизали татарите. Във френския превод на В. Ланглюа: “Toute cette contree est habitee par 43 nations qui ont des noms barbares dans leur idiome, et dont la principale s'appelle **Pouchkh**. L'une de ces nations porte le nom de **Tougharck** qui, est, a ce que nous croyons le meme que Tatarck.”(13) Вариантите на запис с начално “П” или “Б” се дължи на разликите в четенето между източноарменски и западноарменски, съотв. в източноармен. Պիլ е (peh) се чете като “п”, в западноарменски – като (bey) или “б”, а Բը в източноармен. е (ben) – “б”, в западноармен. – (pen) или “п”.

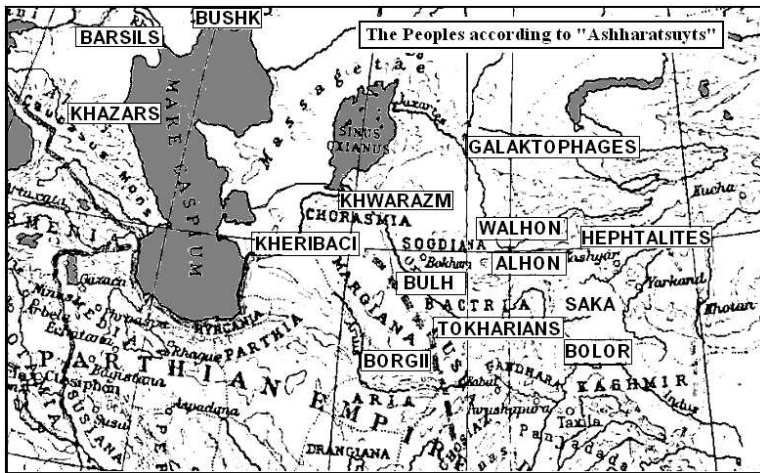

След това Вардан разказва историята на татарите: “И както чухме...предците им произлизат от страната Туркастан, отделили се от източната страна и живели в голяма

нищета, препитовали се с разбойничество и грабежи, нямали религия, а почитали Слънцето, и за магиите си използвали плъстени идоли, които носели със себе си. След като минало време, някои от техните ясновидци (жреци) призовали Небесния бог поради лошото положение на своите сънародници. И той им дал на всеки отделен имот и те му дали обет. Скоро след това те излезли срещу един малък град, завладели го и се преселили там...”. (14)

Инок Магакий (Григор Акнерци, живял през XIII в.), в своята „История на народа на стрелците”, т.е. татарите, привежда същите сведения за **бушките**: „От смесването на трите рода: Агари, Кетури и Исава (библейски персонажи), под влияние на Злото, възникнал безобразния народ Татари, което означава: остри и леки (?). Но Св. Нерсес наричаше тези остатъци от родовете Агари, смесени с народите Гог, потомци на Торгом, владеещи Скития, т.е. между река Атил, планината Имаус и Каспийско море. Тук живеят 43 народа, които на варварски език се наречат Хуж и Дуж¹³, т.е. народи, живеещи отделно. Главният от тези народи се нарича **Бушх Bushkh (или Булх Bulh / Boułkh)**, а другия Тугари, от които по мое мнение, произлизат Татарите. За самите Татари сме слушали, че от своята туркестанска родина, се преселили в някъква източна страна, където живяли дълго време в степите, като се занимавали с разбойничество и живели в голяма бедност...”. (15)

В друг анонимен арменски документ, от 1248 г., т.нар. „Паметна записка” от манастира Аменапркич се казва: „Появи се от североизток чужд и див народ, потомци на Торгом и Агар. Заради нашите грехове, бог ги изпрати, подобно буря, както предвещаваше преподобния свят отец Нерсес и ние търпяхме всякакви ужаси от този народ на стрелците, който наричали „остри и леки” или „тур” и „ар”, откъдето (от които думи) се получава (името) татари. Светият Нерсес ги нарече потомци на Агарите, които владеят Скития, намираща се между река Атил и планината

Емавон, където обитават 43 племена, наричащи са на своя варварски език хужакани (т.е. Хуж и Дуж или Гог и Магог). Най-силният от тези народи е **бушх**, а другия тугар, тези за които предполагам, че са татари¹⁴. Както казват те, предците им излезли от Туркестан и се отправили на изток”. (16)

Според арменската легенда, Нерсес който е арменски патриарх от IV в., проклетел арменците заради греховния им живот в беззаконие, и предсказал нашествието на „народа на стрелците”. (17) Или известната библейска легенда за Гог и Магог, арменските автори от XIII в. я свързват с татаро-монголското нашествие.

В своята „География” или „Ашхарацуйц” Вардан Аревелци (Велики) дава и друго сведение: „А на североизток, страната **Чинумачин** граничи с **булхарите** **Булхарси** (**Boulgharsn**), откъдето излязъл татарския род – Хогта-хан, син на Чанкзхан (Чингиз-хан), Хулаву-хан, син на Хогтагха-хан, Абагха-хан, син на Хулаву-хан...” и ... „А на изток

¹³ Хуж и Дуж — арменски думи с библейски произход, означаващи варварите, неизвестните народи идващи от Изтока, стоящи на по-ниска степен в развитието си. Отразяват библейския израз Гог и Магог.

¹⁴ Причината поради която татарите се свързват с тохарите е следната. Татарите са известни с названието „токус-огузи” и „токус-оба” или „девет рода”. То се предава от арабите като **тагазгаз**, **тагазгар**, **тагаргар**, поради което е и обръкването с **тугари**, **тохари**, в арменската и византийска историографска традиция. (19)

от страната на персите, първо е страната Чинумачин и града Хата¹⁵, където се стичат богатствата на целия свят. Те са православни християни (намеква се за съществуването на несторианското християнство), имат царство и църковно устройство и справедлив съд...и пр.” (18) Географията “Ашхарацуйц” на Вардан е достигнала до нас в различни преписи и добавки правени през различно време, като най-късните са от XV в.¹⁶ В арменското издание¹⁷ цитирано от доц. П. Голийски, думата “българи” вече е написана с “люн” и “лад”, който вече предава звука “gh”, което показва по-късното време когато е правена тази добавка. Вардан добре е познавал българите (пулгарите) Պուլղարաց (Poulgharac) на Балканите, защото ги споменава като съседни на власите Ուլախաց (Oulakhac) и сарматите Սարմատացիս (Sarmatacis): “Отвъд реката Дунав е народа на Гетите. След това са Русите, чиято столица е града Москва. В съседство е народа Улакх (Oulakh) (власите), а след това са българите, които се простират до земята на сарматите.” : Au-dela du fleuve Danube est la nation les Getes. Ensuite sont les Russes, dont la ville Moskou est la capitale. Dans le voisinage on trouve la nation des Oulakh (Valaque) puis celle des Bulgares, qui s’étend jusqu’au pays des Sarmates. (21) Наблюдава се наслагване на по-стара (готи, сармати), с по-нова (руси, Москва) информация.

Без съмнение, Чинумачин¹⁸ е Китай, в епохата на Чингиз-хан, когато е разделен на северна и южна част, съотв. Чин и Мачин. Въпросните “булгари” не са нищо друго освен, народа “бушх” или “пушх”, който заедно с тугарите-тохари, арменската историческа традиция свързва с предците на татарите. Вардан свързва бушките, употребявано от другите автори, с етнонима “булх” под който той разбира българи и това е особено важно.

В случая от арменските извори научаваме че „българи” са споменати сред народите в Средна Азия, което се подкрепя и от съобщението на М. Сирийски, за произхода им от „кписурите на Имеон”. И както е типично за средновековните автори, имаме наслагване на информация за по-древни народи, в случая бушки и тохари със съвременни за автора събития – появата на татарите и монголите. Вероятно в по-късен етап бушките на Атил, отговарят точно на волжките българи, както е в описанието на Сарматия.

Съотв. под булхи и бушки в Средна Азия, авторите на различните редакции на “Ашхарацуйц” както и на другите арменски текстове, да са имали в предвид не само «българи» а други народи, със сходно звучене на названието.

Но да се върнем към китайските извори, които ще обяснят защо арменците поставят народа булх «българи» (?) в Средноазиатското междуречие. Освен планинския район на Балтистан / Болуо, който е богат на планински кристали, както съоб. “Бей-ши”, съществува и още една област с подобно название, разположена около Несеф. В “Бей-ши”, гл. 97, се казва “Царство Носеболо (Nuòsè Bōluó) 諾色波羅, (Nhāksīkbōluó) има за столица гр. Боло (Bōluó) 波羅城 (城 - chéng озн. град), и се намира на юг от Нюми Niūmì 忸密 (Nhukmhī). Разстоянието до Дай (столицата на империята

¹⁵ Хатай – северен Китай, земята на Киданите или Империята Ляо.

¹⁶ Във френският превод на “Географията” на Вардан, от Сен-Мартен, публ. в 1819 г., споменаването на булгарите като съсед на Чинумачин отсъства. (20) Доц. П. Голийски цитира този пасаж по арменско издание на източника от 1984 г.

¹⁷ Վարդան Արեւելոցի Պատմութիւն Միջագետի Ասորոյ. Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ ԺԳ դար. Երեւան, 1984, էջ 245–246

¹⁸ В средновековната писмена традиция, названието Чинумачин, Чин и Мачин се появява с възникването на чжурчженската „златната” империя Цзин, сменила киданската династия Ляо в 1125 г. Тогава китайското пространство отново се разделя на две части, северна – Цзин и южна, където в 960 г. се обособява Империята Сун. Чин и Мачин отразяват точно това състояние на Китай, Чин – Северен Китай или Цзин и Мачин, което произлиза от китайското Ман-цзи, „южни варвари” защото така презрително в Северната империя Цзин, наричат враждебната Южна империя Сун, която не приема, варварския, некаитайски, чжурчженски произход на династията Цзин. В това отношение Рашид Ад Дин, главният хронист на Чингис-хан, ясно уточнява че „Мангия е Южен Китай, който китайците наричат Мачин, а монголите Нянгас”. Друг арабски автор Ибн Батута нарича Северен Китай – Хатай, а Южен – Сун, като ни посочва географската реалност преди чжурчжунското нашествие. (23)

Вей) е 23 428 ли (или $\approx 11\,714$ км). Земята е равна, добива се много ориз, пшеница, и плодове”. Съвсем ясно се вижда че това е равнинен район, нямащ нищо общо с планиски Балтистан. В “Син Тан-шу” се уточнява, че по времето на империята Тоба Вей (или Северна Вей), така се е наричала Бухара (гл. 221Б). В “Бей-ши” и “Вей-шу”, името Бухара се предава като Фухо (Fùhuò) 副貳 (в еп. Вей – Phīknwājh), а в “Тан-шу” – Бухо (Bùhuǒ) 布夥 (в еп. Тан – Pōgwāi), Бухе (Būhē) 捕喝 (в еп. Тан – Bhōyāt). (22)

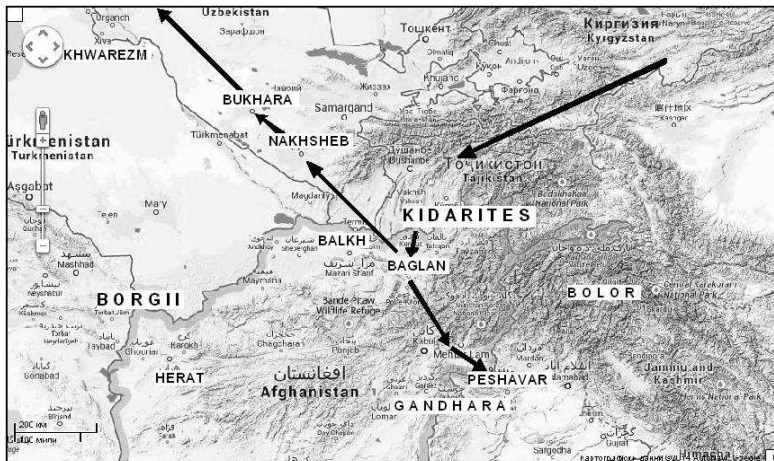
Нюми, предвид възстановката на произношението отговаря на селището Нумиджкат (Numijkat), намирало се в района на Бухара. А царство Носеболо отговаря на Нахшеб, древното название на оазиса Карш. Нахшеб е известен още от Ахеменидската епоха като Никшапая (Nikhsaraya) или Никшап. Намирал се е по долното течение на р.Кашкадаря. През елинистичната епоха се е наричал Ксенипа, което е гърцизиран вариант на названието на околната област Кашан (K'SN или K'SHN, през ранното средновековие Кеш). (24) Произходът на топонима Боло (в равнината, а не планински Болуо) е неясен, и вероятно е свързан с кратко просъществувалата държава на Кидаритите.

Интересни данни за Кидаритите дава хрониката „Вей-шу”. Тук те са наречени „юечжи”, и се наблюдава смесване със събития от по-ранните епохи, описани в „Хоу Хан-шу”: „На север тя (д-вата на Юечжите) граничела с Жуанжуан (Juan-juan) [жужаните / Rourans] 蠕蠕, които нахлули (в земята на Да Юечжите или „големите юечжи”) толкова много пъти, че Юечжите се принудили да преместят столицата си на запад в град Боло [Boluo-chéng] 薄羅城, намиращ се на 2100 ли (≈ 1050 км)¹⁹, от Фудиша 弗敵沙 (Бадахшан). Царят им Кидоло 寄多羅, (Kidāra - Кидар), който бил смел и свиреп воин, събрал войски и тръгнал на юг, като нахлул в Северна Индия, преминал Големите планини (Хиндукуш), и напълно покорил пет царства разположени на север от Цзянтулу (Qiantuoluo) 乾陁羅 (в ранносредн. кит.: ghand(h)ārā = Gandhara / Гандхара). ...”. Сяо Юечжите [малките юечжи] имали за столица, гр.Фулуша (Fulousha) 富樓沙 (Пурушапура, съвр. Пешавар). Техният цар бил син на Кидоло 寄多羅 (Kètārā), царя на Да Юечжите (Da Yuezhi) 大月氏. Кидоло бил принуден да се премести на запад, поради нападенията на Сюнну (Xiongnu) 匈奴 и оставил сина си за владетел на този град. Поради тази причина, царството е наречено на Сяо Юечжите (Xiao yezhi) 小月氏. ...”. В „Хан-шу” „сяо-юечжи” са наречени тези тохари които не се изселват към Бактрия, а остават в Гансу под властта на Сюнну. Тук се смесват събитията от II в. пр.н.е., свързани с преселението на юечжите (арси или тохари) в Бактрия, отразено в „Хан-шу” и „Хоу Хан-шу” и появата на народа на Кидар в същите земи през IV-V в. Какви са били те, не е ясно, но най-вероятно са били езиково алтаизирани саки (източни иранци), или тохари от Синцзян, предвид съседството им с жужаните (Rourans). Името на предводителя им Кидар е с алтайски произход, вж. протоалтайски *kádì(rV), древнотюркски (староуйгурски) qadīr, турски kadir, балкарски qajīr, тувински xadīr, шорски qazīr, хакасски xazīr, монголски *keder, бурятски xeder, в тунгусоманчжурските ез., в орокски, нанайски, улчийски kādarakhu, улчийски kādara, корейски kosdae, старояпонски kitu – смел, храбър, непреклонен, жесток, воинствен. Думата е заимствана, неясно как²⁰, в арменски къајѳаѳ в осетински кыаїтар – смел, храбър, решителен, дързък. (25) Етимологията на името се потвърждава и от пояснението на „Вей-шу” че Кидар бил, смел и свиреп воин. Без да навлизаме в повече подробности, от текста става ясно че, народа на Кидар, спасявайки се от жужаните се е установил в бившите кушански земи (в китайската географска традиция – Да Юечжи 大月氏). Неговата столица била гр. Боло (Boluo) 薄羅, в малко по-различен запис от по-горе цитираните, възст. в ранносреднов. кит. е Bāklā. Кидар преминал планините, покорил царствата на север от Гандхара, и поставил сина си в град Пешавар (Пурушапура), а той самия поради натиска на източните племена, се преместил на запад. Византийският автор Приск споманева столицата на хуните-кидарити като Балаам, в

¹⁹ разстоянията са условни и неточни.

²⁰ възм. с аланите, савирите, или др. племена които идват от Средна Азия.

467 г., която била покорена от персите. Сравнено с китайската транскрипция, най-вероятно става дума за Баглан, в кушанобактрийски Баголанго (Bagolango), името озн. „Божествен храм”. В литературата Балаам, обикновено погрешно се свързва с Балх, или с Балханските хребети, разположени източно от Каспийско море. Балх и Каспийско море, са отдалечен от Гандхара, където е било седалище на сасанидските кушаншахове, управители на покореното Кушанско царство – Сасанидската провинция Кушаншахр. Балх в китайските източници се изписва като Бочжи (Bózhī) 薄知 (ран.среднов. кит. Bākṣe) и Фучжи (Fuchì) 縛叱 (ран.среднов. кит. Bakchit, еп. Хан Bakhtjt), или Бахди – Бактра. Предполагам че столицата на Кидаритите е била Баглан,

откъда при движение на юг, се преминава през Хиндукуш и се излиза директно в Кабулската долина – Каписа, в по-широк аспект – Гандхара. Освен това Балх (Бактра) е град добре известна на византийската географска традиция, за да не е отразен от Приск! Разгромът на Кидаритите е свързан със съюзна акция на Сасанидите и Ефталитите (Алхони), които се установяват тогава в

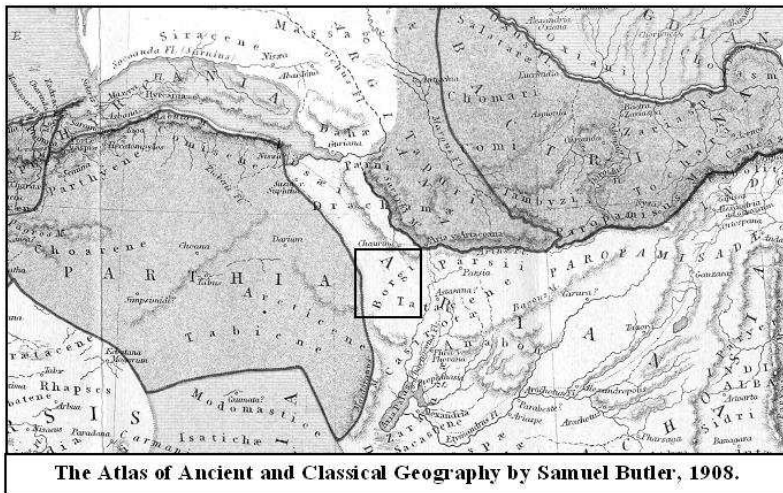
Бактрия и прилежащите райони, също идвайки от изток. По нумизматични данни е установено че Кидаритите създават своя остатъчна държава в района на Самарканд и Бухара. Тук са открити монети с надпис „Кидар” (Kuḍr), или както казва китайския текст, Кидоло се оттеглил на запад. И именно тази държава китайците наричат Носеболо или Боло в оазиса Нахшеб, разположен в близост до Самарканд и Бухара. (26), (27)

Археологът С. Кабанов идентифицира руините Ер-курган с Носеболо (Нахшеб), последната столица на Кидаритите. Градът е построен от кушаните във II в. пр.н.е. Обхващал е 150 ха площ обградени с два реда дебели крепостни стени. Построен е върху основите на по-старо селище от ахеменидската епоха (VI - V в. пр.н.е.). М. Е. Массон за разлика от Кабанов, свързва столицата на Кидаритите със съседния по-голям археологичен комплекс Кала-и-Захак-и-Марон („Крепостта на Змея” според местното население). Той е обхващал 225 ха и е имал три реда крепостни стени, нещо което се среща сравнително рядко. И тук в V в. се откриват следи от големи реконструкции и нови строежи. (28), (29)

По-нататъчната съдба на Кидаритите не е много ясна. Кидаритската държава в Гандхара просъществува до 438-40 г., когато е завладяна от алхонския (ефталитски) владетел Кингила. Част от Кидаритите в Нахшеб мигрират по долината на Амударя и достигат Аралско море, където дават името на областта Кердер, и в последствие прерастват в тюрко-огузките племена, другите пък стават поданници на Ефталитската държава. По-късно Сасанидите преселват в района на Източен Кавказ, вероятно след завлазяването на Ефталитската държава от Хосров I Ануширван (неверниците Кадар и Хунз в Дагестанските източници, и посочените от Псевдо-Захарии, ефталити в Кавказ, но в случая това са кидарити и хунзи - буриши).

В арменските източници народа „Булх” поради някаква причина, се свързва точно с земите около Бухара и Нахшеб, разположени в съседство с Хорезъм и Алхоните. Също поради неизвестна причина, най-вероятно наслагването на стари сведения за войните на Персия с Кидаритите в оазиса Карш (Нахшеб), последните се определят като воинствен и страшен народ, един от най-важните наред с кушаните (тохарте) и ефталитите, от всички останали 43 варварски народа.

Предполагам, че причина за това е съобщения от Птолемей народ Боргии (Borgii), обитавал в района между Херат (древната Ареа), Хорасан и р.Герируд: „Гезиротите (Gezirotae или касироти / Casirotae) са близо до Дрангиана (Drangiana), и близо до Паропамис (Paropanisades) са Парутите (Parutae, от авест. назв. на планината Паропамис - Pouratu), под които са Обарите (Obares), и част, от които са разположени между тези които обитават в Драхама (Drachamae), под които са Етимандрите (Etymandri) (жителите по поречието на р. Хелманд / Helmand, известна в древността като Erymanthus or Etymand(r)us), тогава са **Боргите** (Borgii), и под тях е района Скорпиофера (Scorpiofera, от латин. Scorpio fera – див скорпион)”. (30) От „Атласа” на Самуел Бътлър (31) който е съвр. възстановка на Птолемеевата „География” се вижда че боргите са обитавали в граничния район на Партия и Кушанската държава. (П. Голийски предполага че това са носители на българския етноним дошли в района вероятно с юечжите, бъдещи кушани, щом са известни още във II в. на Птолемей. Хорезмийците са разположени точно на северозапад от тях. (32) Предполагам че въпросните „боргии” са дали името на града Бухара, разположен в близко съседство с Нахшеб. Съвр. Бухара е арабизираната форма на автентичното согдийско Pwgr, Пугхур, Пугхор или Пугхар (Пугур), в тибетски B`ho-gar. Върху монетите на бухарските владатели, името на града се предава със согдийски букви като „Пугур” – „рwу’г үwβ

The Atlas of Ancient and Classical Geography by Samuel Butler, 1908.

k'w” – благородният владетел на Бухара, или рwу’г хwβ k'w – господар (xwāb) на Бухара, цар (kāw). (33), (34) Това се потвърждава и от китайските транскрипции на името, Фухо (Fùhuò) 副貨 (в еп. Вей – Phiknywājh), и Бухо (Bùhuǒ) 布夥 (в еп. Тан – Pōgwāi). Произходът на името Бухара не е известен, обикновено се свързва с индийското vihara – будистки манастир, което е твърде съмнително, или

със согдийското βixāgak – Щасливо място. Последното обаче влиза в противоречие с оригиналното название на града Pwу’г. Според местните легенди, градът е построен от Сявуш, който бил и първия владетел на областта. (35) В епохата на Ахеменидите в района е имало укрепено селище, но името му е неизвестно. Името на Бухара под формата „Пугур” в китайска транскрипция Фухо (Fùhuò) 副貨 е първото споменаване на града, от Сюянцзян (Xuanzang) 玄奘 в 630 г. (36)

Името на града Пугур е идентично с названието на българите **пугури** в сирийските източници, а народа боргии пък показва идентичност с друг вариант на българското име – **бургари**. Ето защо предполагам, че вероятно с преселението на юечжите тук се установява племенна група носеща българския етноним, част от същите тези **пугури / пагори / епагерити** които достигат до Западен Кавказ, но поради някаква причина, останали в Средна Азия. Вероятно са обитавали района между Херат и Бухара, или в резултат на вторични миграции са се преселили към Бухара, където и дават името на града. Впоследствие са се разтворили сред останалите жители на региона.

И вероятно поради това, знаещи за област с името Пугур, разположена на югоизток от Хорезъм, арменските автори са обозначили тук народ с името **пуш(к)х/бушкх** или **булх**, съседен на тохарите (населението на Кушанската държава) и на ефталитите, като тук вече са наслагват и по-късни събития, свързани с възхода на

Кидаритите, които в последните десетилетия от съществуването си, се заселват в района на Карш (Нахшеб) и Бухара.

Като втора възможност, може да се предполага, че самите кидарити, чийто собствен етноним е неизвестен, вероятно са се наричали **пугури/бугури** и от тях да е останало името на Бухара, респ. китайските източници свързват държавата им с название „Боло“, по неясна за нас причина. В това отношение, не е лишено от историческа логика, предположението, че Кидаритите са част от известните в Синцзян европейски племена, които китайците наричат „цзе“ (jie) 羯, „цзи“ (ji) 稽 или „булоцзи“ (buloji) 部落稽 за които се знае че претърпяват голям разгром в средата на IV в. Напълно логично е част от тях да са потърсили спасение на запад, в Средна Азия където да са станали известни като Кидарити !?²¹

За евентуалната връзка на Кидаритите със Синцзян пише и археолога Леонид Сверчков. Изследвайки археологическия обект Кахрамонтета, на р.Сурхандаря (съвр.Узбекистан), който е бил крепост на Кидаритите (датиран е в IV-V в.), той прави връзка между намерената тук керамика, която определя като ръчно изработена рисувана керамика, с аналогичната съществувала от дълбока древност, т.е. 1000 години по-рано в Синцзян. Рисуваната керамика в Синцзян се свързва основно с тохарското индоевропейско население на района. Поради това Сверчков смята че Кидаритите са далечни негови наследници и неслучайно китайските хронисти ги свързват с Юечжите, или тохарите, напуснали региона няколко века по-рано, под натиска на Сюнну. Кога точно е живял Кидар не е ясно, но съдейки по монетите които сече, и които са имитации на персийските монети сечени от шаховете Шапур II (309-379 г.) и Бахрам V Гур (420-438 г.), като за последния има и данни от изворите че е воювал с Кидаритите, логично е идването на Кидаритите да е станало в края на IV в. – началото на V в. (37), (38)

Разбира се пълен анализ на „творчеството“ на Петър Добрев няма да правим, в България то е достатъчно известно на всеки интересуващ се от „прабългарският въпрос“. Има ли основание да виждаме в Балх непременно българският етноним? Смятам че такава връзка изобщо не съществува. Източноиранското Балх отразява западноиранското Бахди / Бахтри, което в древногръцка транскрипция звучи като Бактра – главен град на областта Бактрия. Самото древно название на Балх е Бахди (Baxdi), но етимологията му не е много ясна.

Бахди (Vāxḍī) е авест. форма на ст.перс. *baxtri*, което може да е свързано с посоката запад или север, в пехлеви *ābaxtār* – посоката север, в перс. *bākhtar* – запад, *abhar* – заден, в пушунски *badar*, *badr*, съвр. персийски *bād* - север. (25) В индоиранската традиция западът се свързва със заден, задно. Предполага се че това е свързано с миграцията им в източна посока, при което посоката „запад“ е винаги отзад. В описанието на „16-те щасливи страни“ във Видевдад от Авестата, Бахди/Бактри попада в северните области. (39)

Според алтернативното мнение на проф. Роланд Кент, името е от по-древен, еламски произход в елам. документи *Baikturiš* (ba-ik-tur-ri-iš), в акадски *Boahhtar* (bo-ah-tar), което е заето в староперс. като **Vāxšiš* или **Baxčiš*, а в авестийски като *Vāxtriš*, тъй като смята че звуците *č* и *š* в ст.перс. се предават съотв. като *tr* и *thr* (θr) в авестийски. Като пример, той дава думата *uša* в ст.перс. и аналогът и *uštra* в авестийски, означаваща камила. (40)

Според М. Витцел, индоиран. **bhāk-trī*, вероятно означава, част от течението на река, и е субстратна пред-индоиранска дума. Въпр. загубата на „-r-“ остава неясно. Авест. форма *Vāxḍī*, кореспондира с ведийското *balhika*, и показва че авест. диал. *Vāxḍī*, е заето във ведийски около 1000 г.пр.н.е. (Witzel 1980, 1997). Локалната форма

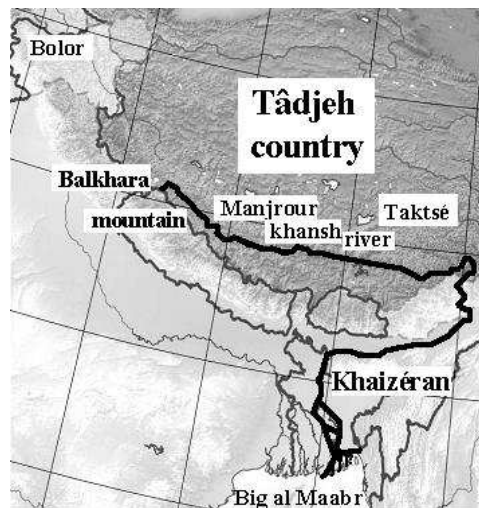
²¹ вж. в съотв. моя статия в въпроса: Ж. Войников. КОИ СА БУЛОЦЗИТЕ (BULUOJI) И ЦЗЕ (JIE) / ЦЗИ (JI) В КИТАЙСКИТЕ ДИНАСТИЧНИ ИСТОРИИ. ЦЗЕ (JIE) И КИДАРИТИТЕ. СЪОБЩАВАТ ЛИ ЗА „БЪЛГАРИ“ КИТАЙСКИТЕ ИЗВОРИ, И КАКВО Е ЗНАЧЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ЕТНОНИМ ?

Vāxḁī, е всъщност оригиналната, а иранските форми завършващи на *-tri / θri-* (*-thri*), трябва да се считат като популярни етимологии, която може би отразява местното наименование. Също така в Авестата близкото по звучене *Vāxḁīkā* е споменато като име на Бактрийските планини. (41) И ако търсим субстратен доиндоирански произход, което е най-вероятно, интересен паралел е буришкото **bac* – котловина, планинска тераса покрита със зеленина, с по-далечен паралел в севернокавказки, ахвашки *beča*, аваро-индийски *besa* – планина, баски *basa, bas* – гора. И също вж. буришкото **tharé-* тесен, така че въпр. Бахтар, явно отразен и в еламските документи, за което споменава и проф. Кент, възможно първоначално е означавало тясна долина, гр. Бактра се е намирал в подножието на планината, а в последствие, с идването на индоиранците, първоначалното значение се е загубило и се е преосмислили като север. (42)

Вероятно, название Пактика (Πακτικῆ), употребено от Херодот (III. 102; IV. 44; VII. 85), е по-ранна гръцка транскрипция на Бахди. Название Бахди/Бактри се свързва и с едноименната река Бактра (Балх), преминаваща през града. Първите споменавания на Бахди/Бактри са в надписите от Накш-и Рустем на шах Дарий I, и в антидевовския надпис на Ксеркс.

В индийската литература древният автор Панини (V в.пр.н.е.) съобщава за град Бахлика, явяваща се закономерна санскритска транскрипция на авестийското му название **Бахдис**, което обяснява и объркването на П. Добрев. **Названието Балх е неизвестно до идването на кушаните които наричат града Бахло**. Затова говори и китайската транскрипция на името на града, използвана в “Хоу Хан-шу” – **Пуа** 漢達, чиято възстановка в епохата Хан е: *“bōkd(h)āi”*, с предаване на „r” – *“bōkd(h)āi”* или **Бохдар / Бахдар**, а не Балх. (43)

Ето защо, смятам за пределно ясно, че късното Балх, не може да се свързва с никакъв «български» етноним. «Бахликите» в Махабхарата, не са критерий за древност, защото този епос е късно записан като текст. Ето един пример за «бахликите» който е некоректно поднесен от П.Добрев, във връзка с Калингската

война на индийския цар Ашока, от династията на Маурите, в III в.пр.н.е. Според П.Добрев, Ашока воюва с народа болхики или болиинги, които са „естествено” български от Балхара. Битката била толкова кръвопролитна, че Ашока победил с цената на много жертви. Това го отвратило и до края на живота си бил мирен владетел, почитател на културата и будизма. (44) Наистина има такова събитие, но се отнася за съвсем друг народ. **Ашока воюва с държавата Калинга и народа калинги**. Калинга се намира на юг край Бенгалския залив. (45) Съпоставата болиинги-калинги, е напълно невярна.

Понятието „Балхара” на Димашки²² което е втория „основен” аргумент на П. Добрев, всъщност се отнася за планина с твърде неясно разположение, започваща от Южен Хиндукуш, Кашмир, северните части на Хималаите и хребета Кайлас, на запад достига до Гуджарат и гр. Балкхор (сега село до гр. Патанкот, на границата между индийските щати Химчал-прадеш и Пенджаб), като вкл. и хребета Пирпанджал, а на изток – до стръмен проход наречен „Вратите на Китай”. Възможно е самото название Балхара, Димашки да е заимствал от по-северния планински район Болор / Балтистан. В описанието си за местоположението на планината Балхара, Димашки казва, че между нея и Китай (Чин и Мачин) се намира

²² Шамс-ад-дин Мухаммед бен Аби Талиб ад-Димашки (1230-1327 г.), арабски географ, най-известният му труд е „Космография” писан около 1300 г.: в превод на фр.език от А.Ф.Мехрен (46)

земята Таджех, с едноименна столица гр. Таджех (Tadjeh), която е голяма и силна държава. Тук става дума за Тибет, Тибетската империя Туфан (Tüfān) 土番 (в еп. Тан се е произн. thōrhwan), или (Tüfán) 吐蕃 (в еп. Тан thōb(h)wan), съществувала между VI и XI в., а града Таджех е първата столица, крепостта Такче (Taktsé) намираща се близо до Лхаса (Lkhasa), в окръг Chonggyä. Трябва да отбележим, че П. Добрев съвсем погрешно тълкува Таджех като Таджикистан, едно название появило се едва след налагането на исляма.

Димашки дава и следното сравнително ясно описание. От планината Балхара извира река Манджур ханш (Manjur khansh) (в тибет. Мацонг – горното течение на р. Брамапутра, *kuanḡ, khonḡ – река), която тече между Таджех (Тибет) и Балхара, минава близо до земята Наджа и страната ал Хайзеран²³, или «Бамбуковата страна» и се влива в морето, наречено «Голям ал Маабр» (Бенгалския залив) като се разделя на 40 клона (делтата на Брахмапутра). (вж. в превода на Мехран, стр. 123) Тук под страната Наджа, трябва да се разбира царство Нанчжао (Nánzhāo) 南詔 (т.е. Южно Чжао, произн. в среднов. кит. е било nəmd(h)awh), съществувало през VIII-IX в., в съвр. Югозападен Китай, разп. между пров. Съчуан, Тибет, Индокитай и Бирма. „Бамбуковата страна” Хайзеран (Khayzerān) е Бангладеш²⁴.

Т.е. и дума не може да става за някакво отнасяне на северните части на Хималаите, които Димашки описва като «планината Балхара» (а не област!), с някаква мнима «българска прародина» в този район! Или казано с други думи, цялата мистерия около «страната Балхара» се оказва една измама, една лъжа, както обича да казва самия П. Добрев «съшита с бели конци», плод на учудващо невежество, по отношение не само на историческата география, а на историята като цяло!

Формирането на Бактрийска земеделска цивилизация е сложен процес. Археологическата и` изява е БМАК (Бактрийско-Маргианската археологична култура, или Бактрийско-Маргиански археологичен комплекс). Но основите на БМАК са предииндоирански и земеделската цивилизация тук е основана от пракавказоезично население, чийто последни остатъци, днес са оцелели в лицето на малката планинска народност буриши. Индоарийте които са степни номади-скотовъдци, завладяват БМАК около средата на II хил. пр.н.е. Те идват от района на Северен Казахстан и Задуралието (синташ-аркаимската култура), където се обособява индоиранската прародина, след разпада на индоевропейската общност. Индоиранците завладяват и асимилират населението но БМАК, откъдето се запознават със земеделието и съхраняват много субстратни думи, и топоними (като въпросната Бактра).

Много по-късно тук възниква Авестийската цивилизация и пророка Заратуштра, създава своята религиозна доктрина, върху древната, реформирана от него иранска религия. Споменът за зороастризма е много траен в потомците на това население, дори и след налагането на исляма в VII – VIII в. А при древните българи? Няма и ни най-малък спомен или намек за подобни митове и подобни религиозни вярвания. Как така тези, които уж са създали Авестата, според логиката на П. Добрев – древните българи-бактрийци, при това напуснали района, много преди арабската инвазия, не са съхранили и минимален спомен от тези най-съкровени легенди и вярвания за уседналите иранци.

Друг неоспорим факт, който П. Добрев премълчава е разпространението на будизма. Тази религия и хуманно философско учение се появява в IV в.пр.н.е. До времената на Ал. Македонски и кушанската инвазия, има своето широко

²³ от араб. ḥašīš, ḥšš, иврит ḥašaš – дива трева, вж. бълг. турцизъм от араб.пр. хасър – рогозка.

²⁴ името може да се разгледа като двусъставно, от Банг (по-старото Бунг), в лушайски (бенгалски диалект) *banglai* – вътрешна стена от бамбук, *bawng* – бамбуков прът, ведийски (др.индоарийски) *vaṇṇśa*, пенджаб. *bahiṅgá* / *vahiṅgá*, *baṅjh* / *vaṅjh* - бамбук и деш (*desh*) – страна. Бангладеш е известна с многото видове бамбук които растат там. Думата за бамбук е субстратна австронезийска, в езиците от Индокитай **baṅ* (*abāṅ* / *tebaṅ*) – бамбук. (Старостин) Оттук произлиза и бълг.дума-чуждица „бунгало“ – бамбукова постройка.

разпространение в Бактрия²⁵. А при древните българи, аналогично като със зороастризма, няма и помен за будизъм? Появявайки се в Кавказ, такава древна земеделска общност като българите-бактрийци, с утвърдени държавни традиции, нямаше как да не създаде известна и висококултурна държава. Противно на това, те са останали съвсем незабелязани от древните автори, изкл. епизодичното споменаване на българите на Вунд / Вънд в Кавказ, от арменски автори, и не оставят следи от никаква материална култура. Или казано с две думи, българите са били част от сарматския номадски свят и не могат да бъдат носители на някаква високоразвита култура!

И още един факт. Земеделските общества не са способни на миграции, тъй като препитанието им е свързано със земята. Не така е при скотовъдните общества, поради мобилността на основната им собственост и препитание – стадата²⁶.

Едно друго “доказателство” което П.Добрев привежда в защита на своята „балхара“ е отразената от Ал Бируни и Масуди титла на северноиндийски владетел “балхара”. (47) Тази титла наистина е зафиксирена при раджпутската династия Раштракути в VIII в. Известно е, че означава изкривена арабска транскрипция на санскритското “валлабхараджа” – господин, господар-раджа. Ибн Хордабехт в “Книга за пътищата и страните” потвърждава въпросното становище. Като изброява титлите на владетелите на света, пояснява че владетелят на Индия се титлува „балхара“ което означава, владетел на владетелите.

Без да отегчавам читателя с по-нататъшен анализ на творчеството на този автор, само ще добавя, че при него се забелязва един основен наивен, емоционален комплекс – да си намерим „по-културни и цивилизовани предци“ от набедените за такива хуни на Атила, или древните тюрки. Така днес, в България сред трезвомислещите, се наблюдава закономерен и пълен отлив от идеите на П. Добрев. Неговата “бактрийска” теория не издържа на по-сериозна критика. Тя се оказва една красива лъжа, оказал се обаче, неизчерпаем извор вдъхновяващ фантазиите на много наши доморасли „чалга“ фолк-хистъри творци!

Използвана литература:

- (1) П. Добрев. История на българската държавност. С. 1995 г., стр.15
- (2) А. Малявкин. Танские хроники о государствах Центральной Азии. Новосибирск.1989 г., стр. 227-228: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/A_Maliavkin_Tanskiye_xroniki.pdf
- (3) П. Голийски. Българите в Кавказ и Армения (II-X в.) С. 2006 г. стр. 372
- (4) Лев Гумилёв. Ритмы Евразии. М. 1993 г., стр. 373
- (5) А. Малявкин. Танские хроники о государствах Центральной Азии. Новосибирск.1989 г., стр.227-228, 241-242, 266-267, 269: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/A_Maliavkin_Tanskiye_xroniki.pdf
- (6) Pakistan Journal of History and Culture, v.9, retrieved 2009-01-24, "As the name Bolor suggests, Gilgit has been the most ancient kingdom in the area. The name is most probably derived from the title Patola, the Buddhist royal dynasty which was powerful in the region from to 8th centuries AD."
- (7) Л. Боровкова. Запад Центральной Азии во II в. до н.э. – VII в. н.э. Историко-географический обзор по древнекитайским источникам. Москва изд.Наука, 1989 г., стр.166-167
- (8) А. Малявкин. Танские Хроники..., стр. 294
- (9) Т. Г. Абаева. Границы древнего Болюра. Сборник. Страны и народы Востока, № XI, Москва, 1971 г., стр.166
- (10) П. Голийски. Българите в Кавказ и Армения (II-X в.) С. 2006 г. (изд.Тангра-Танакра), стр.553-554
- (11) M. J. Saint-Martin Mémoire sur l'époque de la composition de la Géographie attribuée à Moïse de Khoren. Paris. 1819., стр. 355
- (12) „Армянская география VII века”: (пер. П. Патканова) Текст воспроизведен по изданию: „Из нового списка географии, приписываемого Моисею Хоренскому” // Журнал министерства народного просвещения,

²⁵ При това разпространението е такова, че един от гръко-бактрийските владетели Деметрий се отказва от елинизма и става будист, като се преименува на Дхармамитра. Той основава град Термез, кушаните го наричат Термит, въз основа на името му Дхармамитра – “Градът на Дхармамитра”.

²⁶ Древните инодарии и иранци са извършили своите миграции в едни много ранен етап, когато са скотовъдни общности, а не земеделци.

- Часть 226. 1883 г. : <http://www.runivers.ru/upload/iblock/05d/226.pdf> и http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/VII/Arm_Geogr/text1.phtml?id=2184
- (13) Hronique de Michel le Grand, patriarche des Syriens Jacobites, traduite par Victor Langlois (Venice, 1868), стр. 375-376): <https://archive.org/details/ChroniqueDeMichelLeGrand>
- (14) П. Голийски. Българите в Кавказ..., стр. 384-385
- (15) История Монголов Инока Магакий XIII века. Перевод и объяснения К. П. Патканова. Санктпетербург, 1871 г., стр. 3-4. http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/istoriya_mongolov_inoka_magakii_xiii_veka.pdf и Веб-сайт: „Восточная литература” <http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Magakija/pred.phtml?id=839> и на англ. ез.: Grigor Aknerts'i's History of the Nation of Archers [Mongols]: <http://rbedrosian.com/gatoc.html>
- (16) Армянские источники о монголах. пер. А. Г. Галстяна М. Изд-во вост. литературы. 1962: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XIII/1240-1260/Pamjat_Zapis1248/text.phtml?id=2189
- (17) История Монголов Инока Магакий..., стр.57-58
- (18) П. Голийски. Българите в Кавказ..., стр. 357-358
- (19) А.Гаркави. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских (с половины VII в. до конца IX в. по Р.Х.). Санкт-Петербург. 1870 г., стр. 11: <http://mirknig.com/knigi/history/1181300665-skazaniya-musulmanskix-pisatelej-o-slavyanax-i-russkix-s-poloviny-vii-veka-do-konca-x-veka-po-rx.html> и http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/A_Garkavi_O_slsvijanah_i_russkih.pdf
- (20) Jean-Antoine Saint-Martin. Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie. Tome second. Paris, 1819., стр. 437-439.: http://books.google.bg/books?id=zjEVA AAAAQAAJ&printsec=frontcover&dq=editions:ZbsLMd7beblC&hl=bq&sa=X&ei=pzvhu4_QIsShyAP2iIDYAg&ved=0CBgQ6AEwAQ#v=onepage&q&f=false
- (21) Jean-Antoine Saint-Martin. Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie. Tome second, Paris. 1819, стр. 451
- (22) А. Малявкин. Танские Хроники..., стр. 198-199
- (23) Дмитрий Поспеловский. Материалы францисканской миссии 1245 года. ХРИСТИАНСКИЙ МИР И «ВЕЛИКАЯ МОНГОЛЬСКАЯ ИМПЕРИЯ». Издательство «ЕВРАЗИЯ» Санкт – Петербург. 2002 г. <http://www.agnuz.info/book.php?id=259&url=index.htm>
- (24) Ксениппа - Нахшаб - Насаф - Карши (эволюция исторических названий города). journal San`at, № 2, 2005. <http://www.sanat.orexca.com/rus/archive/2-05/xenippa.shtml>
- (25) В. Абаев. Историко-этимологический словарь осетинского языка, том-2, стр. 256
- (26) Frantz Grenet Kidarites "Encyclopædia Iranica" <http://www.iranicaonline.org/articles/kidarites>)
- (27) A study on the Kidarites: based primarily on documentary sources Xiang Wan http://www.academia.edu/1089723/A_study_on_the_Kidarites_based_primarily_on_documentary_sources
- (28) С. Кабанов. Археологические данные по истории Нашхеба в 3-5 в. „Вестник Древней Истории” бр. 2, 1956г., стр. 163-174
- (29) С. Кабанов. К вопросу столице кидаритов. „Вестник Древней Истории” бр.2, 1953 г., стр. 201-207
- (30) Птолемей кн.6, Ариа, translated by Edward Luther Stevenson (New York, 1932)
- (31) The Atlas of Ancient and Classical Geography by Samuel Butler, 1908.
- (32) П. Голийски. Българите в Кавказ и Армения..., стр. 377
- (33) О. И. Смирнова. ОЧЕРКИ ИЗ ИСТОРИИ СОГДА. М. 1970 г., стр. 67: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/Olga_Ssmirnova_Ocherki_iz_istorii_Sogda.djvu
- (34) Э. РТВЕЛАДЗЕ. ЦИВИЛИЗАЦИИ, ГОСУДАРСТВА, КУЛЬТУРЫ СРЕДНЕЙ АЗИИ. ТАШКЕНТ. 2005 г., стр. 61.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/Sr_Azija_Rtveladze.pdf
- (35) Муххамад Наршахи. История Бухары. Ташкент. 1897 г. стр.33.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/M_Narshahi_Muhammad_Istoriya_Buharue.pdf
- (36) В. Бартольд. Работы по исторической географии географии. Москва, изд. «ВОСТОЧНАЯ ЛИТЕРАТУРА» РАН 2002, стр. 378.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/bookSRu/Bartold_3.djvu
- (37) Л. М. Сверчков, Н. Бороффа. Раскопки памятника кидаритского времени в Сурхандарье. (к вопросу о происхождении кидаритов и эфталитов). сп. „Археология Узбекистана” № 2 (5), 2012 г., стр. 3-19.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/L_Sverchkov_2012_Kakhramon-tepa.pdf
- (38) Л. М. Сверчков. ТОХАРЫ, ДРЕВНИЕ ИНДОЕВРОПЕЙЦЫ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ. Ташкент, 2011., стр. 151-152.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/L_Sverchkov_Tocharians.pdf
- (39) Ал. Шапошников. ПЕРВЫЙ ФРАГАРД ВИДЕВДАТА И САНСКРИТСКАЯ СЛОВЕСНОСТЬ О ПРАРОДИНЕ АРИЙЦЕВ В КОНТЕКСТЕ МИФИЧЕСКОЙ ГЕНЕАЛОГИИ. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2013. Випуск 59. С. 51–57, виж. също статията Русский Анджоман, където се изброяват тези страни: <http://blagoverie.org/world/heritage/geography/sixteen.phtml>
- (40). ROLAND G. KENT. OLD PERSIAN GRAMMAR TEXTS LEXICON NEW EAVEN, CONNECTICUT, 1950., стр. 31
- (41) М. Витцел. Лингвистични данни за културния обмен в праисторическата епоха, между Западна и Средна Азия. (Michael Witzel, "Linguistic Evidence for Cultural Exchange in Prehistoric Western Central Asia," Sino-Platonic Papers, 129 (December, 2003) http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/M_Vitzel_BMAC.pdf
- (42) Sino-Caucasian etymology
Compiled by Sergei Starostin: <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/main.cgi?root=config&morpho=0>
- (43) Chinese characters. Compiled by Sergei Starostin <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/main.cgi?root=config>
- (44) П.Добрев. Необясненото и необикновеното в ранната българска история. С. 1993 г., стр.112-113

- (45) Г.М.Бонгард-Левин, Г.Ф.Ильин. Индия в древности. Санкт-Петербург. 2001 г., стр.218-219
- (46) August Ferdinand M . Mehren. Manuel de la cosmographie du moyen âge de Shams al-Dīn Muḥammad b. Ibrāhīm Dimashqī, стр. 123: <https://archive.org/details/manueldelacsmo00dimagoog>
- (47) П.Добрев. Прабългарите, произход, език, култура. Нов прочит. С. 1991 г., стр.57